

ANTANAS ANDRIJAUSKAS

Lietuvos kultūros tyrimo institutas
Lithuanian Culture Research Institute

BABILONO CIVILIZACIJA LYGINAMOSIOS ANALIZĖS PERSPEKTYVOJE

Babylonian Civilization in the Perspective
of Comparative Analysis

SUMMARY

The article provides a comparative discourse on the ancient Babylonian civilization which emerged in Mesopotamia during the decline of Sumerian civilization. The author is especially interested in its genesis and complex relations with neighboring cultures and nations. He focuses on Babylonian religion, culture, administration and social institutions. Much attention is also paid to the Babylonian achievements in astronomy, mathematics, medicine, law, architecture, visual arts and literature.

SANTRAUKA

Straipsnyje lyginamoju aspektu aptariama viena seniausių Mesopotamijos regione po šumerų suklestėjimo iškilusi Babilono civilizacija. Autorių domina ne tik specifiniai jos genezės aspektai, santykiai su anksčiau čia gyvavusiomis ir lygiagrečiai besiskleidžiančiomis kitomis civilizacijomis bei tautomis. Daugiausia dėmesio skiriama Babilono civilizacijos religinės sistemos, kultūrinio fondo, valstybės valdymo aparato, socialinės organizacijos aptarimui. Taip pat daug dėmesio skiriama laimėjimams astronomijos, matematikos, medicinos, teisės, architektūros, vaizduojamosios dailės ir literatūros srityse.

MESOPOTAMIJOS GAMTINIŲ SĄLYGŲ YPATUMAI IR BABILONO CIVILIZACIJOS IŠTAKOS

Ieškant seniausių miesto tipo civilizacijų ištakų, žvilgsnis pirmiausia krypsta į Artimųjų ir Vidurio Rytų regiono

šerdyje esančią ir palankiomis ūkinei veiklai sąlygomis išsiskiriančią Mesopotamiją (iš graikų: *Μεσοποταμία*, senovės

RAKTAŽODŽIAI: Babilono civilizacija, Mesopotamijos regionas, lyginamoji analizė, kultūra, religija, menas.
KEY WORDS: Babylonian civilization, Mesopotamian region, comparative analysis, culture, religion, art.

persų *Miyanrudan* – tarpupis, arba aramėjų *Beth-Nahrin* – dvi upės), kuri aprėpia dabartinės Irako valstybės ribas. Tai buvo stambiausias Artimuosiuose ir Vidurio Rytuose lygumų regionas su didžiuliais labai palankios žemdirbystei drėkinamos žemės plotais. Čia esantys vandeningų Tigro ir Eufrato upių derlingi slėniai yra tas židiny, kuriame pradeda skleistis seniausios *vakarinės Afro-Eurazijos civilizacijos*. Mesopotamijos teritorija šiaurėje ribojasi su Armėnijos plokštikalnėje išskylančiais aukštais kalnais, kurie sulaukia šalto oro srautus iš šiaurės, pietuose siekia Persijos įlanką, Rytuose ribojasi su Irano kalnais, o vakaruose – su Arabijos dykumų erdvėmis ir Sirijos aukštikalnėmis. Šiame strategiškai svarbiame Vidurio Rytų tarptautinių komunikacijų ir prekybos kelių susikirtimo regione formuojasi galingos senovės pasaulio valstybės ir imperijos: šumerų, Akado, *Senoji Babilonijos, Naujoji Babilonijos*, arba kitaip vadinama *chaldėjų* karalystė, *Senoji, Vidurinė, Naujoji Asirijos* karalystės ir *Mitanija*.

Kitaip nei gamtinių kliūčių izoliuotas Egiptas, į kurio teritoriją galima pakliūti arba iš Nubijos pusės, kur yra Nilo aukštupys, arba iš jo žemupio, šumerų apgyvendinta pietinė Mesopotamija tokių palankių apsaugai nuo nomadų įsiveržimų gamtinių kliūčių neturi. Kitas išorinis Mesopotamijos ir Egipto civilizacinių erdvių panašumas – Nilo ir Tigro bei Eufrato upių baseinuose esančios intensyvos žalios spalvos stichijoje skęstančios didžiulės pusdykumių ir dykumų erdvės. Kaip ir šumerų apgyvendintos Tarpupio teritorijos panašios į Egipto Nilo upės baseino derlingos žalumos juos-

tas. Iš tikrųjų derlingiausią Mesopotamijos teritorijos dalį sudaro protakų išvagota aliuvinė lyguma tarp dviejų didžiųjų Tarpupio upių. Iš šiaurėje ir rytuose esančių kalnų upių srautų nuolatos atnaujinama sąnašinė dirva yra labai derlinga, tačiau sėkmingam pasėlių augimui nuolat grasino staigūs upių potvyniai arba sausros. Upių vandens lygis čia kildavo staiga, net dvigubai dažniau nei Nilo potvyniai, kurių čia buvo net po aštuonis kartus per metus, juolab kad potvyniai greitai apsemia lėkštus upių krantus. Taigi šiai vietai būdinga išskirtinė irigacinių sistemų plėtotė, ypač statybos pylimų, dambų ir kanalų, kurie apsaugo žemdirbystei skirtus laukus nuo potvynių. Pietinėje karščiausios saulės deginamoje Mesopotamijos dalyje jau nuo senovės taikomos įvairios dirbtinio drėkinimo sistemos. Jų atsiradimas Mesopotamijoje yra datuojamas 6–5 tūkstantmečių pr. m. e. sandūra, tai yra mažiau siai tūkstantmečiu anksčiau nei Egipte.

Seniausios gyvenvietės Mesopotamijos teritorijoje archeologų aptinkamos aukštesnėse vietovėse, viduriniojo paleolito epochoje apie 5500–5000 m. pr. m. e. Per derlingus Tigro ir Eufrato upių slėnius nuo seniausių laikų eina svarbūs Senojo pasaulio prekybos ir tautų migracijos keliai, kurie ir paskatina pirmos pasaulio miesto tipo civilizacijos atsiradimą. Šios civilizacijos užuomazgos bręsta lėtai, žingsnis po žingsnio atskleidžiant vis tobulesnes galimybes žemdirbiui ūkininkauti minkštoje ir derlingoje sąnašinėje aliuvinėje dirvoje. „Mesopotamija, – rašo kanadiečių civilizacijos teoretikas Williamas Hardy McNeelas, – yra Vidurio Rytuose didžiausia drėkina-

ma upių lyguma, išsidėsčiusi greta žemdirbystės užgimimo centrų. Šis faktas tikriausiai ir sudarė palankiausias sąlygas civilizacijos užgimimui“ (McNeill, Hardy 1991: 65).

Iš tikrųjų čia ilgai ir lėtai bręsta įvairios žemdirbystės formos, o nuo IV tūkstantmečio pr. m. e. vienas kitą keičia šumerų, akadiečių, babiloniečių, asirų, medų, persų ir kitų ši regioną valdžiusių tautų sukurti valstybiniai dariniai. Mesopotamijos gyventojai nuo neatmenamų laikų palaiko kultūrinius ir ekonominius ryšius su Egiptu, Indija, o per Oronto slėnį – su Finikija ir Palestina. Tūkstantmečių tėkmėje Mesopotamijos valstybių gyventojai – šumerai, akadiečiai, babiloniečiai, asirai, chaldėjai, persai – aktyviai kuria šio regiono kultūros vertybių ir simbolių pasaulį. Būtent čia ir išryškėja savotiškas lūžis civilizacijos istorijoje, kai į civilizacinį procesą aktyviai įsitraukus šumerams, jų sukurta unikali civilizacija stebėtinai greitai suklesti.

Dėl tolesnio dėstymo aiškumo turime imtis esminės skirties tarp universalesnio civilizacinio darinio, vadinamo „Mesopotamijos civilizacija“, ir siauresnio apimtimi ir trukme – „babiloniečių civilizacijos“, kuri reprezentuoja ankstyvąją Tarpupio civilizacinės erdvės formavimosi dalį. Joje iškyla pirmoji ir seniausia miesto tipo civilizacija, šumerų civilizacija, kurios kultūros tradicijas pratęsė tame pačiame regione vėliau išsiskleidusi Babilono civilizacija.

Mesopotamijos civilizacijos, aprėpiančios apytikriai dabartinio Irako teritoriją, gyvavimo pradžią galima datuoti apie 3500 m. pr. m. e., kai čia iškyla pirmas reikšmingas šumerų civilizacijos

centras – miestas-valstybė Urukas, o paibaigą 559 m. pr. m. e., kai Tarpupio regioną užkariauja ir jo civilizacinės raidos kryptį keičia galinga Persijos imperija. Per šį beveik 3000 metų istorinį laikotarpį Tarpupyje viena kitą keičia šumerų, akadų, babiloniečių, asirų ir daugelio kitų Vidurio Azijos regione gyvavusių tautų sukurtos valstybės bei civilizacijos. Šio regiono civilizacinių sistemų nestabilumą iš dalies lėmė regiono geografinė padėtis svarbių tarptautinių prekybos kelių sankryžoje ir tai, kad šią lygumą ir atvirų erdvių teritoriją, nesaugomą natūralių gamtinių kliūčių, lengviau užkariaudavo klajoklių tautos.

Pasak rašytinių šaltinių ir archeologinių duomenų, pietinėje Mesopotamijos regiono plokščios lygumos dalyje, kurios klimatas dabar karštas ir sausas, šumerų civilizacijos užgimimo ir Babilono sklaidos metu buvo gausu augmenijos. Šioje palankioje žemdirbystei teritorijoje maždaug tūkstantmečiu anksčiau nei kituose didžiųjų upių civilizacijos centruose regime besiplėtojančias ūkinės sistemos užuomazgas su miestais, komunikacijos arterijas, aprėpiančias šią daugiažvienišką civilizacinę erdvę, kuri, kitaip nei šiaurinė Mesopotamija, nėra atskirta nuo supančio pasaulio jokiomis ženklesnėmis geografinėmis kliūtimis. Šioje nedidelėje teritorijoje aplink Tigro ir Eufrato žemupį, netoli jų laivybai tinkamų upių žiočių, ir užsimezga seniausia šumerų civilizacija, apie kurios egzistavimą pasaulis sužinojo tik kiek daugiau nei prieš 150 metų filologijos specialistų dėka. Būtent nuo šios šumerų civilizacijos prasideda didžiųjų Senojo pasaulio civilizacijų paradas. Jos pirmeiviškumas, daugybė

svarbių vėlesnei civilizacijos istorijai atradimų turi ne tik didžiulį poveikį minėtoms Mesopotamijos regione gyvavusioms tautoms, tačiau ir daugybei kitų didžiųjų milžiniškoje Afro-Euroazijos civilizacinėje erdvėje išsiskleidusių sociokultūrinių organizmų.

Po Akado imperijos žlugimo Mesopotamijos regione ir nomadų nuniokotiems ištuštėjusiems šumerų miestams išgyvenant gilią krizę, pradeda vyrauti dvi pagrindinės semitiškos kilmės (semitai – kalbų ir tautų šeima, kildinama iš biblinio Nojaus sūnaus Semo mitinių palikuonių) valstybės pietuose – semitiškų amoritų genčių valdomas Babilonas ir kiek vėliau šiaurinėje šio regiono dalyje iškilusi Asirijos imperija. Tarp šių dviejų galios centrų vyksta nuolatinė kova dėl hegemonijos Mesopotamijos regione. Minėtų valstybių *santykių istorija yra tokia sudėtinga, permainingai besikeičianti, kad susidaro įspūdis, jog kai kuriuos Mesopotamijos regiono civilizacinės raidos procesus tikslinga nagrinėti artimiausieji Babilono ir asirų civilizacijų istorijas.*

Pirmiausia, kaip minėjome, iškyla šumerų civilizacijos laimėjimus tiesiogiai perėmusi antroji didinga Mesopotamijos regione atsiradusi Babilono civilizacija. Jos gyvavimo kelias buvo išvogtas daugybės dramatiškų sukrėtimų. Ankstyvasis šios civilizacijos gyvavimo ir sklaidos tarpsnis paprastai civilizacijos istorijos tyrinėjimuose yra vadinamas *Senąja Babilonijos karalyste* (1894–1595 m. pr. m. e.). Šios naujos civilizacijos pirmaisiais kūrėjais tampa galingos, po akadų imperijos žlugimo Mesopotamijos teritorijoje iškilusios Senovės Babilono karalystės gyventojai, kurie plėtoja šumerų ir akadų kultūros tradicijas. Minėtų dviejų Vidurio

Azijos regiono civilizacinių tradicijų tęstinumas yra natūralus, kadangi tarp naujos valstybės gyventojų etniniu požiūriu viešpatauja šumerų ir akadų palikuonių mišinys, kuris kasdieniame gyvenime vartoja akadų, vėliau semitiškas amoritų ir aramėjų kalbas. Po semitiškų genčių amoritų įsiveržimo į Akado imperiją Mesopotamijos teritorija vėl suskyla į miestus-valstybes, tarp kurių dėl hegemonijos rungtiasi Isinas, Ešnūna, Maris, Ašūras ir kiti. Tačiau netrukus Mesopotamijos civilizacinėje erdvėje iškyla iki tol menkai žinomas miestas Babilonas („Dievo vartai“), kuris yra strategiškai svarbioje vietoje, ties Tigro ir Eufrato suartėjimu, į pietus nuo dabartinio Bagdado (žr. Margueron 2001: 334–336).

Sparčiai augantis ir plečiantis savo ekonominę bei karinę įtaką įvairiomis kryptimis Babilono miestas šimtmečiams tampa šerdimi naujos visą Mesopotamiją apjungusios civilizacijos, kuri dominuoja Mesopotamijos regione per tūkstantį metų. Svarbius duomenis apie Babiloną pateikia Herodotas, kuris rašo, kad šis miestas yra „pastatytas didelėje lygumoje, kompaktiškas, kiekviena jo kraštinė lygi 120 stadijų. Toks yra Babilono dydis. Kiek mums žinoma, nė vienas kitas polis nėra taip sutvirtintas kaip jis“ (Herodotas 1988: 76). Šio naujo stiprėjančios valstybės centro kūrėjais ir valdovais tampa apie 300 m. šį regioną valdanti Hamurabių dinastija. Sumanus šeštasis šios babiloniškos dinastijos valdovas Hamurabis (Hamurapis) (XVIII a. pr. m. e.) nuosekliai kaupia jo galios instrumentu tampančius ekonominius ir karinius išteklius. Sukūręs stiprią valstybę, jis išplečia savo valdžią nuo Persijos įlankos iki Zagro kalnų. Netrukus Hamurabis antrą

kartą suvienija visą Mesopotamijos teritoriją ir įkuria Senąją Babilonijos karalystę, kuri jam valdant pasiekia didžiausios galybės ir teritorinės ekspansijos tarpsnį. Šiuo babiloniečių civilizacijos klestėjimo laikotarpiu jos kultūra išsiskleidžia įvairiomis spalvomis ir sėkmingai gyvuoja nuo 1800 iki 1600 m. pr. m. e. Itin reikšmingu šio tarpsnio Babilono civilizacijos raidos veiksmu, anot H. W. F. Saggs, tampa „naujų administracinio valdymo metodų, pavyzdžiui, centralizuoto valdymo iš vieno miesto, įvedimas. Tai vėliau ateityje turės toli siekiančias pasekmes“ (Saggs 1965: 14).

Šalies valdovas Hamurabis perima daugelį Sargono įdiegtų imperijos socialinės organizacijos principų ir išleidžia garsųjį, vieną seniausių žmonijos rašytinės teisės paminklų – įstatymų rinkinį, įėjusį į istoriją „Hamurabio kodekso“ vardu. Šis didžiulės apimties tekstas iškalamas dantiraščiu dviejų metrų aukščio akmeninėje steloje ir tampa vienu svarbiausių dantiraščių šifruotojų tyrinėjimo objektų. Minėtos stelos viršuje pavaizduotas Hamurabis, rankos gestu sveikinantis sėdintį vieną pagrindinių babiloniečių dievų panteono atstovų – saulės dievą Šamašą.

Hamurabio kodeksas yra vienas svarbiausių ankstyvųjų civilizacijų įvairius teisinius gyvenimo aspektus reglamentuojančių įstatymų kodeksų. Jo pradžioje pabrėžiamas pagrindinis tikslas – įtvirtinti teisingumo principus šalyje. Tai aiškiai struktūruotas teisinės minties dokumentas, kuriame straipsnis po straipsnio apibūdinami įvairūs baudžiamosios teisės, teismo proceso, prekybos, gamybinės veiklos, žemės ūkio, gyvulininkystės, šeimos teisės, nuosavybės,

paveldėjimo teisės, karių, vyrų, moterų, vaikų, vergų santykių ir kiti teisiniai aspektai. Baudžiamoji teisė grindžiama adekvataus atpildo principu „akis už akį, dantis už dantį“. Aptariamo kodekso tekstas pateikia daug svarbių žinių apie teisinę ir socialinę to meto visuomenės sandarą. Viešpatauja patriarchalinė šeimos samprata, kai šeimos galva yra tėvas, kuriam turi paklusti kiti nariai. Iš čia kyla vyrų dominavimas socialiniuose santykiuose, jų ir vyriausių sūnų pirmenybė paveldėti turtą. Kodeksas pripažįsta ir moterų teises. Jos galėjo dalyvauti visuomeniniame gyvenime, užimti kai kuriuos valdžios postus. Teisynas taip pat detalai reglamentavo kreditorių elgesį su skolininkais, daugybės šventyklas ir valdovų rūmus aptarnaujančių valstybinių ir privačių vergų teises.

Kita vertus, Hamurabis itin daug dėmesio skiria valstybės valdymo aparato kūrimui, jo tobulinimui, griežtai biurokratinio aparato kontrolei. Šio valdovo valdymo metu smarkiai stiprėja plačius tarptautinius prekybos ryšius užmezgęs turtingiausių Babilono prekybininkų sluoksnius. Tarptautiniai prekybiniai ryšiai valdovo išdui krauna didžiulius pelnus. Imperijai trūksta daugelio jos galiai didinti būtinų strateginių žaliavų, kurios buvo atvežamos iš daugelio artimų ir tolimų šalių. Suvokdamas prekybinių mainų svarbą, valdovas visokeriopai skatina tarptautinėje prekyboje paklausių vietos amatininkų dirbinių ir kitų prekių gamybą. Taip keičiasi ne tik žemės ūkio produktų dalies svoris valstybės ekonomikoje, tačiau ir turtėja pagrindiniai šalies miestai bei prekybos centrai.

Babiloniečiai savo biurokratinės valstybės valdymo struktūras ir politeistinės

religijos dievų kultus perėmė iš anksčiau šiame regione viešpatavusių šumerų, tačiau savuosius dievus jau vadino kitais vardais. Jų pagrindinių dievų panteonas išsiskyrė vaizdinių pavidalų įvairove: vieni dievai buvo vaizduojami kaip žmonės įvairiais antropomorfiniais pavidalais, kiti – kaip abstraktūs kosminių objektų simboliai (saulės disko, puse mėnulio ir kt.). Babilono dievų panteone besąlygiškai viešpatuoja nuo XVIII a. pakeitęs pasaulio kūrėją Enlilį šumeriškojo AmarUtu analogas – aukščiausias pradžioje Saulės, o vėliau perkūno, visatos ir žmonijos kūrėjas, šviesos ir gyvybės dievas Mardukas. Babiloniečių dailėje jis buvo vaizduojamas kaip barzdotas vyriškas ilgu drabužiu, cilindro formos karūna, su valdžios ženklais kairėje ir rimbu dešinėje rankoje. Babilono civilizacijos saulėlydyje jis buvo vadinamas tiesiog Belu (*Bel*) – „viešpačiu“. Kiti svarbiausi Babilono religinio panteono dievai: Šamašas – Saulės, Ištarė (*Astartė*), įkūnijanti Venerą, – meilės. Babilono miestą globojančiu pagrindiniu dievu buvo Mardukas, kuriam šlovinti buvo pastatyta didinga šventykla su didžiuliu 7 aukštų 90 m aukščio bokštu, vadinamuoju zikuratu, kuris įėjo į žmonijos kultūros istoriją legendinio „Babelio bokšto“ pavadinimu.

Hamurabio dinastijos saulėlydyje prasideda vadinamasis *tamsusis* Babilono istorijos laikotarpis (XVI–XII a. pr. m. e.), apie kurį iki nūdienos rašytiniuose šaltiniuose išliko mažai žinių. Šiam tarpiniui būdingas ženklus regiono ekonominis nuosmukis, kurį sąlygojo išorinių genčių ir tautų ekspansija: įsibrovė hetitai, spaudę valdančias kasitų gentis, kurios išstūminėjo anksčiau kraštą užkariavusius elamitus. Kasitų dinastija valdė

Pietų Mesopotamiją, o asirai jau sparčiai plėtė savo įtaką šiaurės Mesopotamijoje. Maždaug 1595 m. pr. m. e. Babilono galią palaužė ir sostinę užėmė karingi turtų ištroškę hetitai. Dar iki Mesopotamijos užkariavimo minėtos gentys buvo neabejotinai paveiktos šimtmečiais šiame regione gyvavusių kultūros tradicijų: panašios buvo valdymo formos, socialinės hierarchijos principai, todėl šie užkariavimai nesąlygojo reikšmingų civilizacinių virsmų Babilono istorijoje. Čia išliko didelė žynių sluoksnio įtaka, šventyklos, ūkininkavimo formos, architektūros, vaizduojamosios dailės, literatūros tradicijos. Vėliau stiprėjančią Mesopotamijos politinės ir kultūrinės dezintegracijos procesą sustabdo galinga Asirų imperijos ekspansija, kuri veda į trečią Mesopotamijos suvienijimą ir ilgą Asirų imperijos su sostine Ašure viešpatavimo laikotarpį (X–612 m. pr. m. e.), kuriuo išryškėjo daug specifinių šios civilizacijos kultūrinei raidai būdingų tendencijų (apie tai kalbėsime Asirijos civilizacijai skirtame skyriuje vėliau).

Babilono karalius, vadovavęs sukilimui prieš nusilpusią Asiriją, Nabopolasaras (626–605 m. pr. m. e.), išstūmęs užkariautojus ir 612 m. pr. m. e. sugriovęs Asirijos sostinę Ninevėją, savos valstybės sostinę sugrąžina į Babiloną. Jis vėl suvienija Mesopotamijos teritorijoje gyvavusius miestus-valstybes ir su Midijs (Medija) pasidalija didžiules Asirijos imperijos valdas. Jos griuvėsiuose sukuriama Naująją Babilono arba kitaip vadinamą *chaldėjų* karalystę, kuri tampa svarbiu galios, ekonomikos ir kultūros centru Vidurio Rytuose. Tarp 612 ir 539 m. pr. m. e. persų užkariavimo Babilono miestas išgyvena savo galios ir kultūrinio

atgimimo periodą. Tai buvo ketvirtasis ir paskutinis Mesopotamijos suvienijimas. Taip prasideda naujas neilgas Babilono kultūros didybės tarpsnis: klesti prekyba, amatai, mokslas, architektūra, įvairios literatūros ir meno sritys.

Tačiau šios civilizacinės erdvės išplėtimas ir galutinis suvienijimas siejamas su dviem garsiausiai ir galingiausiai šio laikotarpio valdovais Nabuchodonosaru I ir II, kada Naujoji Babilono karalystė pasiekia ekonominės ir politinės galios epogėjų: suklesti prekyba, amatai, mokslas, architektūra ir įvairios literatūros ir meno sritys.

Didžiausią galybę valstybė pasiekė valdant Nabuchodonosarui II, kuris žen-

liai praplečia savo valstybės, pretenduojančias būti imperija, valdas. Ji aprėpia teritoriją nuo Tigro ir Eufrato aukštupio iki žiočių Persijos įlankos pakraščiuose, vakaruose su plačiu ruožu prie Viduržemio jūros: tai dabartinės Irako, Sirijos, Palestinos ir Izraelio teritorijos, besiribojančios su Egipto civilizacijos erdve. Jis įjungia į savo imperiją Palestiną, Siriją, Finikiją, užima Jeruzalę, Tyrą. Nabuchodonosaro II įsakymu didumas žydu tautos buvo keliais etapais išvaryta į Mesopotamiją. Šie istorijos epizodai gerai pažįstami iš bibliinių tekstų. Klestinčią Babilonijos valstybę sužlugdo Persijos valdovas Kyras, kurio kariuomenė užgrobia šalį.

KULTŪROS IR MENO SAVITUMAS

XIX a. pr. m. e. įsigalėjus pirmajai Babilono dinastijai (1894–1595 m. pr. m. e.), Mesopotamijoje suklesti Senojo Babilono kultūra ir prasideda akadų kalba rašomos semitų literatūros epocha. Buvo sukurtas babiloniškas Gilgamešo epo variantas, daug įvairių poetinių tekstų. Babiloniečiai su didžia pagarba žvelgė į šumerų kultūros tradicijas. Šumerų kalba ilgą laiką buvo šios šalies gyventojų sakralinė ir literatūrinė kalba. Daugelis šumerų valstybėje susiformavusių estetikinių pažiūrų, meno kanonų bei stilistinių bruožų, tik nežymiai pakitę, išliko babiloniečių kultūroje. Lygindami šumerų ir babiloniečių tekstus estetiniu aspektu, matome, jog šumerų estetiškumo samprata glaudžiau susijusi su ritualine kultūra, archajiniais mitologiniais ir totemų įvaizdžiais, dievų pasauliu, o babiloniečių estetine pažiūroje, nepai-

sant stiprios šumerų tradicijos įtakos, daugiau hedonizmo ir humanistinių motyvų. Žmogui, suvokusiam autonomiškumą kosminių, gamtos stichijų, dievų atžvilgiu, tampa svarbūs jo paties individualūs bruožai. Jis atsigręžia į save, į savo dvasios pasaulį. Epinėje babiloniečių literatūroje ir meilės poezijoje apdainuojama žmogaus jausmų galia.

Svarbiausiu babiloniečių estetikinių pažiūrų pažinimo šaltiniu tampa Gilgamešą aukštinantis epas. Babiloniečiai perėmė pagrindinius šumerų poemos apie Gilgamešą motyvus ir išplėtojo juos į savitą, daug spalvingesni pasakojimą. Daugelis pagrindinių siužeto linijų ir veikiančių asmenų išliko, tačiau kitoks pagrindinio epo herojaus, Uruko miesto valdovo Gilgamešo, paveikslas. Babiloniškoje epo versijoje vyrauja ne abstraktūs, nutolę nuo kasdienių žmonių rūpes-

čių dievai, o gyvas, kenčiantis, nepasotinamų aistrų žmogus, ištikimas savo draugui Enkidu. Babilono herojaus vaizdinys daug sudėtingesnis, laisviau aprašinėjami jo gyvenimo epizodai.

Babiloniškoje grožio sampratoje išliko šviesos ir spindesio estetikos elementų, kurie jau skleidžiasi ne tik dieviškojo, tačiau ir žemiškojo grožio plotmėje. Moters grožis asocijuojasi ne tik su vaisingumu, apkūnionimis formomis, tačiau ir su skaistumu, spindesiu, tyru vandens srautu. Vyriškojo grožio sampratoje šumerų estetinė tradicija išlieka gyvybingesnė. Kaip ir šumerų tekstuose, vyriškas grožis babiloniečių epinėje literatūroje pirmiausia siejasi su jėga, gavaliskumu, stiprumu, vyriškomis galiomis. Fragmente, apibūdinančiame Gilgamešo grožį, sakoma taip: „Gražus jis kaip vyras savo vyriškom galiom,/ Skleidžia geismą aplink visas kūnas,/

Daugiau už tave jisai turi galybės,/ Sau ramybės neranda dieną ir naktį!“ (*Sėnos Rytų poezija* 1991: 112)

Babiloniečių tekstuose susilpnėja ritualinė kultūra ir žynių cenzūra, daugėja pakantumo žmogaus silpnybės ir augs hedonistinės estetikos įtaka. Atsiranda nerūpestingas ir linksmas cimbojų ir arfų garsų pasaulis: „Grožiu pasileidėlės garsios:/ Geismo pertekę, siūlo malonę“ (ten pat). Vienas Gilgamešo epo personažų tokiais žodžiais apibūdina žmogaus paskirtį: „Tu, Gilgamešai, pilvą pasotink,/ Dieną naktį būk pilnas linksmybės,/ šventę surenk sau kas dieną,/ Dieną naktį groki ir šoki!/ šviesūs tebūnie tavo rūbai,/ švarūs plaukai, vandeniū prauskis,/ žiūrėk, kaip vaikelis ranką tau laiko,/ Savo glamonėmis džiugink draugužę, / Tiktai čia žmogaus paskirtis glūdi!“ (ten pat: 149)

BABILONIEČIŲ CIVILIZACIJOS LAIMĖJIMAI

Šumerams būdingas kūrybiškumo genas dėl jų maišymosi su kitų gretimų tautų atstovais vis dėlto išliko ryškus ir babiloniečių kultūros laimėjimuose. Babilonas savo klestėjimo metu buvo vienas pagrindinių senojo pasaulio miestų, išsiskiriančių unikalia urbanistine struktūra, kuri liudija svarius babiloniečių nuopelnus architektūros ir statybos srityje. Šios civilizacijos klestėjimo metu Babilonas išaugo į didžiulį miestą su įspūdingais architektūriniais ansambliais. Šis miestas tapo vienu svarbiausių Artimųjų ir Vidurio Rytų tarptautinės prekybos centrų, sudėtinga sausumos ir upių kelių sistema susijęs su artimais ir tolimais kraštais. Itin svarūs babiloniečių

nuopelnai mokslinio pažinimo srityje: plėtodami šumerų paveldą, jie daug dėmesio skyrė ne tik bendram, bet ir vis daugiau specializuotam aukštesnio lygio išsilavinimui. Svariausi babiloniečių laimėjimai regimi astronomijos, matematikos, medicinos, teisės, literatūros srityse.

Jie tęsė ir plėtojo šumerų mitologijos, religijos, literatūros tradicijas, kurių siužetai išliko labai panašūs, tik keitėsi pagrindinių herojų vardai. Lyginant su šumerais, regime poslinkius ir įvairiose mokslinio pažinimo srityse. Pirmiausia babiloniečiai garsėjo kaip puikūs dangaus kūnų žinovai, astronomai. Įdėmiai stebėdami dangaus kūnus, sukūrė tikslius pagrindinių žvaigždžių sistemų žė-

mėlapius, sujungė žvaigždes į žvaigždynus ir suteikė jiems pavadinimus, kurie išliko iki nūdienos (pavyzdžiui, Ožiaragis, Jautis, Šaulys).

Kita vertus, stebėdami akivaizdų dangaus kūnų, ypač mėnulio, fazių kaitos poveikį augalijai ir gyvūnijos pasauliui, jie perkelia savo stebėjimus ir į žmogaus gyvenimo sritį, kartu klodami vėliau ir kitose civilizacijose išplitusios astrologijos pamatus. Galiausiai iš jų dangaus kūnų stebėjimo ir matematinių skaičiavimų išplaukia metų suskirstymas į 12 mėnesių pagal Mėnulio fazes, mėnesio – į 4 savaites, savaitės – į 7 paras, paros – į 24 valandas. Šis skirstymas nepakitęs išlieka iki nūdienos. Neatsitiktinai rašydamas apie šiuos dalykus Herodotas pripažįsta, kad „saulės laikrodį su rodykle ir 12 dienos valandų Helenai perėmė iš babiloniečių“ (Herodotas 1988: 127). Ir galiausiai, remdamiesi dangaus kūnų išsidėstymu, babiloniečiai orientavosi sausumos ir jūrų kelionėse. Nemažiau svarūs jų nuopelnai ir navigacijos bei kartografijos srityse. Jie, kaip ir šumerai, žinojo jūros kelius į Indiją, kurie vėliau buvo užmiršti, sukūrė pasaulio žemėlapi, kuriame Žemė buvo vaizduojama kaip jūrų platybėse esanti sala.

Babilonas taip pat buvo svarbus matematikos, algebros ir geometrijos plėtotės židinys. Greta šumerų išrastos šešiasdešimtainės sistemos, jie įveda ir įvairiose gyvenimo srityse naudoja dešimtainę sistemą. Visoje Artimųjų ir Vidurio Rytų civilizacinėje erdvėje babiloniečiai garsėja savo pasiekimais medicinos srityje, kuri jau buvo pasiekusi tokį diferenciacijos lygį, kai medikai specialistai specializavosi konkrečių ligų – chirurgijos,

odos, vidaus organų, akių ir pan. srityse. Gydytojai daro sudėtingas operacijas, gydo įvairias akių, ausų, odos, inkstų, nervų ir širdies ligas.

Pirmieji sudarė įstatymų sąvadą XVIII a. pr. m. e. Hamurabio teisinys sudarytas iš 282 įstatymų, kurie buvo paremti pamatiniu babiloniečiams principu „akis už akį, dantis už dantį“. Jie aiškiai apibrėžė įvairių socialinių sluoksnių ir vergų santykius, reguliavo visas pagrindines socialinio gyvenimo sritis, gynė žmones ir nuosavybės teises, apibrėžė pareigas valstybei, reglamentavo pagrindines gyvenimo sritis. Tęsdami šumerų pasiekimus literatūros srityje, jie paliko reikšmingus literatūros ir poetinius mitinius tekstus, iš kurių savo svarba vėlesnėms tautoms išsiskiria „Poema apie pasaulio sukūrimą“. Daugelį mūsų paminėtų kultūros ir mokslinio pažinimo sričių laimėjimų iš babiloniečių perėmė senovės graikai.

Kaip ir prieš tai viešpatavę asirai, chaldėjai stato milžiniškus, stulbinančius dydžiu architektūros statinius, iš kurių ištaigingumu ir didingumu išsiskiria šventyklos, anksčiau minėto valdovo rūmai. Jų apatinė dalis išliko iki nūdienos ir stebina savo glazūruotų plytelių dekoru, miestas apjuosiamas išpūdingomis gynybinėmis sienomis.

Prieštaringa istorinė asmenybė, įkūnijusi griovėjo ir statytojo funkcijas, – Nabuchodonosaras II, perstato legendiniais tapusį Babelio bokštą, baigia statyti Ištarės vartus ir sukuria vadinamuosius kabančiuosius Semiramidės sodus, apie kurių gyvavimą žinome iš rašytinių šaltinių. Archeologiniai tyrinėjimai byloja, kad milžiniški Nabuchodonosaro II

rūmai dydžiu ir ištaigingumu prilygo Asirijos valdovų rūmams. Aptariamam metu reprezentaciniai Babilone statomi pastatai jau buvo puošiami ne fasado reljefais kaip anksčiau, o degtomis ir spalvotai glazūruotomis plytomis: tai matyti iš Ištarės vartų ir Babilono procesijų kelio deko­ro ir daugybės kitų

objektų, saugomų Luvre bei Britų muziejuje. Daugiau nei tūkstantmetį užsi­tesusį Babilono kultūros ir meno vieš­patavimo Vidurio Azijos regione perio­dą sugriauna Persijos karaliaus Kiro vadovaujama kariuomenė, tuo pačiu užbaigdamą ilgą šios civilizacijos kles­­tėjimo ir nuosmukių istoriją.

IŠVADOS

Vadinasi, po šumerų Mesopotamijos regione išsiskleidusi didinga Babilono civilizacija ne tik perėmė unikalius savo pirmtakų kūrybinius sugebėjimus ir iš­plėtojo naujas socialinio, politinio šalies organizavimo ir kultūros formas, kurios savitu pavidalu išsiskleidė urbanizuotoje Babilono kultūroje. Jos kultūros istorija glaudžiai persipina su kita šiaurinėje Mesopotamijos dalyje iškilusia Asiri­jos kultūra, kadangi ilgą civilizacijos istorijos tarpsnį jos permainingai kovo­jo dėl hegemonijos Mesopotamijos re­gione. Kita vertus, skirtingai nei šiame regione anksčiau viešpatavę šumerai,

kurių civilizacija rėmėsi daugelio greta gyvavusių ir tarpusavyje konkuravusių polių sugyvenimu, Babilono civilizacija buvo kitoks valstybinis darinys, kuriame besąlygiškai viešpatavo vienas pagrin­dinis miestas – Babilonas. Šios civiliza­cijos kūrėjai pasiekė itin svarių laimėji­mų astronomijos, matematikos, teisės, navigacijos, kartografijos, medicinos, urbanizuotos architektūros, literatūros, skulptūros ir kitose srityse. Jų moksliniai ir technologiniai išradimai plačiai pasklinda už Mesopotamijos regiono ribų ir smarkiai paveikia tolesnę pasau­lio civilizacijos raidą.

Literatūra

Herodotas. 1988. *Istorija*. Vilnius: Mintis.

Margueron J.-C. 2001. Aux origines du plan de Babylone, dans C. Breniquet et C. Kepinski (dir.), *Études mésopotamiennes, Recueil de textes offerts à Jean-Louis Huot*. Paris, p. 334–336.

McNeill, Hardy William. 1991. *The Rise of the West: A History of the Human Community*. Chicago: University of Chicago Press. Revised edition.

Saggs H. W. F. 1965. *Everyday Life in Babylonia and Assyria*. Assyrian International News Agency.

Senovės Rytų poezija. 1991. Vilnius: Vaga.